

MOZAIKOK A VÁROSI SZAKRÁLIS TÉR ÉRTELMEZÉSÉHEZ

DOBAI ATTILA

MOSAICS FOR INTERPRETING THE URBAN SACRED SPACE

The ideological and economic structural changes that followed the change of regime opened new ways for religious / denominational space use, and in the social discourse of beliefs. Local and global factors have simultaneously triggered the organic transformation of society and the city. In an more democratic legislative environment, they were among the first to provide for the taking of the State Ecclesiastical Office, the restitution of former ecclesiastical assets in kind, and the redemption of denominations, and the settlement of denominational status. The past 30 years have brought a number of changes, including the tightening of previous legislation, globalization, and changes in the ways in which space is used to inspire research on the topic. The aim for this work was the fact that no study on the sacred space of the city of Budapest has been made. With the expansion of the Internet, the sacred space has also appeared on the, with most denominational communities taking advantage of social media and video sharing. The intertextuality provided by the Web, hyperlinks also make it easier to share religious knowledge and teachings, as well as recruiting and live broadcasting of events in urban space, so the sacred space has "moved into" the homes. The prelude to this was the real-time worship broadcast – the Catholic Church accepts this form of compulsory Mass Listening, when justified.

BEVEZETÉS, TÉMAKIJELÖLÉS

A rendszerváltozás történelmi atmoszférája, a szocialista ideológia béklyóiból való kiszabadulás megteremtette a lehetőséget az alkotmányos alapértékek, a véleménynyilvánítás és a vallások befolyástól mentes, szabad gyakorlására. Az Állami Egyházügyi Hivatal a 1989. évi 14. tvr. rendelkezéseinek megfelelően jogutód nélkül megszüntetésre került. Ezzel a lépéssel az egyház és a vallásgyakorlás felett megszűnt a szoros állami kontroll, az egyház és az állam működése párhuzamos pályán haladhatott tovább. Az elkülönülés mellett fontos volt a „közös dolgok rendezése”; ennek eredményeként megszületett az 1991. évi XXXII. tv. a volt egyházi ingatlanok tulajdonának rendezéséről. Ezzel a lépéssel vette kezdetét egy átfogó jóvátételi folyamat; számos korábbi állami – az egyes szakminisztériumok irányítása alatt működő – intézmény kiköltöztetésével jelentős funkcióváltások következtek be a poszt szocialista városi terekben. A doktori kutatásom célja Budapest szakrális tereinek vizsgálata, jelen szövegben azonban még a szakrális tér fogalmi és tartalmi értelmezése a hangsúlyos s nem a fővárosi képet bemutató, értelmező empirikus karakter.

A rendszerváltozás utáni évtizedekben, részben a fent említett folyamatnak köszönhetően, részben – feltételezésem szerint – globális hatásokra a vallások és

hitbéli meggyőződések, a spiritualitás eltérő hangsúlyokkal, de a városok valamennyi szegmensében változatos formákban jelenik meg.

A lelkiismereti és vallásszabadságról szóló 1990. évi IV. tv. a vallási szervezetek működése számára tág teret és rendkívül szabad jogszabályi környezetet biztosított. Ez a szabadság a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek, vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. számú törvény kihirdetéséig tartott, amely a korábbi megengedőbb szabályozástól eltérően szigorú feltételekhez kötötte az egyházként történő elismerés kereteit, s ezzel háttérbe szorította a kisebb közösségeket, és egyházként való működésüket nem engedélyezte. Ezek a közösségek a strasbourgi emberi jogi bíróságon sikeres pert folytattak a magyar állammal szemben. A korábbi egyházak közül többen egyesületi státuszt kaptak.

A történelmi egyházakon túl új hitek és meggyőződések jelennek meg Budapesten is, sokszínű térhasználati gyakorlatokkal. A szakrális tér fent említett átalakulására is helytálló Enyedi György megállapítása: „egyfelől a települések voltak hatással az átalakulásra, hiszen nem »passzív befogadóként« viselkedtek, hanem sokszor »alkalmazkodásra kényszerítették« a társadalmi-gazdasági folyamatokat is” (ENYEDI 1996). Ha végiggondoljuk az európai társadalmak fejlődését, világosan látszik, hogy a város, a ház, a természet, az eszközök és a munka a vallásos és a nem vallásos ember számára mennyire más dimenziókat jelentenek (ELIADE 2014).

A PhD dolgozatom elsődleges célja, hogy ezeket a jellemzőket feltárjam, és rávilágítsak azokra a jelenségekre, amelyek meghatározzák a városok szakrális karakterét és a modern hitgyakorlás módjait.

Budapest politikai-ideológiai átformálódása a közigazgatásban és a városi térben is tetten érhető. Az „1990-es rendszerváltozás gyökeresen új helyzetet és új feltételeket teremtett, különösen a városok fejlődésében” (CSAPÓ–LENNER 2015). Ezt a folyamatot több kulcstényező is befolyásolta, s a szakrális tér átalakulásában valamennyi tényezőnek szerepe volt:

- átalakuló politikai irányítórendszer
- a tulajdonviszonyok megváltoztatása, a szabad ingatlanpiac
- a piacgazdaság térnyerése
- a megváltozott nemzetközi kapcsolatrendszer
- a vállalkozói tőke megjelenése
- globalizáció és gazdasági szerkezetváltozás
- lakóhelyi mobilitás
- új várospolitikai, új menedzsment
- városrehabilitáció, városfelújítás (CSAPÓ–LENNER 2015).

A fenti tényezők együttes hatása lehetővé tette a tágabb mozgásteret ideológiai rendszerek/közösségek magyarországi megtelepedéséhez és elterjedéséhez.

Jelen munkámban a téma bevezetéseként a geográfia számára is elfogadható definíciót próbálok adni a szakrális térre, majd összefoglalom a szakrális tér főbb típusait, valamint rávilágítok néhány térhasználati konfliktusra is. A téma aktualitását az is adja, hogy egyre inkább tapinthatóak azok a geopolitikai jelenségek amelyek igazolni látszanak a sokpólusú világrend kialakulását, a kulturális identitások sokféleségéből eredő konfliktusok forrását. Az ázsiai és az iszlám kulturális hatása egyre jobban érezhető Európában "A civilizáción belüli ideológiai konfliktus helyét a civilizáció közötti vallási konfliktusok váltják fel" (HUNTINGTON 2018).

1. A SZAKRÁLIS TÉR ÉS SZAKRÁLIS TÁJ

A szakrális tér fogalmát az általános térfogalomból vezethetjük le. A tér objektív és szubjektív komponensekből áll. Ennek megfelelően a szakrális tér is objektív (realis) és szubjektív (észlelt) tér. Az általános térfogalom differenciálódását követően konkrét tartalmak jelennek meg egy-egy tértípus kapcsán, így beszélhetünk gazdasági térről, társadalmi térről, politikai térről, hatalmi térről stb. A térelmélettel foglalkozó munkákban szembetűnő, hogy hányféle tértípust különböztetünk meg (NEMES NAGY 2009).

A szakrális tér nem tekinthető azonosnak a szakrális táj fogalmával, amely a hazai szakirodalomban is esetenként szinonimaként jelenik meg (KEMÉNYFI 2004). Itt kell megjegyezni, hogy a hazai munkákban nem találkozni olyan kontrasztív vizsgálattal, amely az archaikus hiteken és a kereszténységen kívül feltárta volna a szakrális tér kérdéskörét, egyenként és összehasonlítva is az egyes hitek és meggyőződések tereit Budapesten, különös tekintettel a rendszerváltás utáni irányzatokra.

„Nem minden szakrális tér táj, de minden szakrális táj szakrális tér”. Ezzel a megállapítással egyet lehet érteni. Különösen nehéz kérdés a szakrális táj definíciója a városban.

A Zalaszántón lévő sztúpa a dombon, fákkal körbevéve, vitathatalanul szakrális tájként értelmezhető, de ilyen a Gödöllő-Máriabesnyőn lévő kegyhely is, illetve valamennyi sajátos természeti környezetben lévő közösségi tér. A szakrális táj megjelölés olyan különálló térre lehet igaz, amely a környezetéből kiemelkedik, elsősorban önmagával és vonzataival áll egy bizonyos helyen, komplex és önálló. A somogyvámosi Krisna-völgy Indiai Kulturális Központ és Biofarm is rendelkezik olyan *sui generis* sajátosságokkal amelyek a szakrális tájak közé emelik. A szent és profán tér dichotómiájában ragadható meg leginkább a szakrális tér kifejezés. Ennek ellenére a térhasználati gyakorlat azt

mutatja, hogy egyre nagyobb törekvés mutatkozik a felekezetek részéről a profán tér szakrális célú használatára.

Budapestre azért esett a választásunk, mert az ország egyetlen európai léptékű nagyvárosa, kifejezett központi funkciókkal (*Izsák 2004*). A főváros vallási és felekezeti központként is működik. A vidéki városokat nem vizsgáltuk, kivéve a monasztikus szerzetesközösségek vonzó hatását, amelyek jellegüknél fogva nem a városban helyezkednek el, de hatásuk érezhető a fővároson belül is, és többféle módon reprezentálódnak a város életében.

Néhány elméleti kérdés tisztázását követően arra törekedtünk, hogy felvázoljuk a további vizsgálódásaink elméleti kereteit adó koncepciót.

A szakrálítás általános tartalma az alábbiakban ragadható meg:

- tudati működés,
- a szent dolgok felismerése,
- a profán környezettől eltérő minőségi másság (*Keményfi 2004*).

„A vallásos ember számára a tér nem tekinthető homogénnek, törések és szakadások találhatóak benne” (*Eliade 2014*). Nem a vallásos tértapasztalás végtelen különbözőségei kerülnek kutatásunk fókuszába, sokkal inkább ezen tapasztalások közös jellemzői.

Kétségtelen, hogyha a teret szentként definiáljuk, egyben elválasztjuk olyan terektől, amelyeket nem szentként, a szent ellentétéként jelölünk meg. A profán tér megjeleníthető úgy is, mint ami kívül van a szent téren, nem része annak. A szent terek ezen belül tovább oszthatók a „MI” és az „ŐK” tereire. „A magyarországi muszlimok esetében fontos az adott társadalmi közeg, amelyben élnek, vagyis a muszlimok életének az a szegmense, amelynek vannak nem muszlim dimenziói, és az, hogy ezeket milyen interkulturális viszonyok jellemzik” (*Bisztrai 2007*).

Ezen a ponton elérkezünk a térbeli konfliktusok problémaköréhez is, melyet még részletesebben kell kifejteni. A hívók és nem hívók számára a dichotóm tér teljesen más jelentéstartalmakat hordoz. A tér tartalmát maga a hitbéli meggyőződés, a szociális tanulás, az inkulturáció összessége teremti meg. A kognitív megélés, a mentális lexikon szintjén is eltérő szemantikai háló jelenik meg a szent iránt elkötelezett és nem elkötelezett közösség számára, hiszen a normarendszer a szakrális közeg tanításain keresztül épül be világlátásunkba, válik evidenciává (*Eliade 2014*). Amennyiben a szakrális teret definiálni szeretnénk, egyszerűen azt mondhatjuk, hogy szent tér az, ahol a szent megnyilvánul, vagyis a hierophánia végbemegy. Ez egyfajta paradoxonként jelenik meg, hiszen egy hely – pl. imaház – attól válik Isten házává, hogy a szent megnyilatkozik benne, de ház jellegét nem veszíti el, része a kozmikus környezetének (*Eliade 2014*). Ha a fenti fogalmi elemeket összerakjuk, akkor alkotható egy definíció a szakrális térre.

„A szakrális tér olyan része a térnek, ahol a szent megnyilvánulása végbemegy, ennek megtapasztalása érdekében jól definiálható értékrendekkel rendelkező csoportok (egyedül vagy többen) ezeket a helyeket időről időre felkeresik különböző rítusok végzése céljából, azért, hogy felvegyék a kapcsolatot a transzcendenssel és esetenként egymással.”¹

A fentiekből látható, hogy a szakrális tér felkeresése alapvetően a transzcendenssel való kapcsolatfelvételre irányul, a közösségi karakter másodlagos, nem szükségszerű.

A szent helyek centrumában lévő axis mundi, világtengely szakítja meg a tér homogenitását, „ezek a centrumok adják a »kozmoszt«, ezeken kívül pedig a »káoszt« találjuk” (ELIADE 2014). A szakrális tér a találkozások, személyközi interakciók helye is.

Rendkívül nehéz egzakt definíciót találni a szakrális térre – nem állítjuk, hogy az előbbieken sikerült –, hiszen a meghatározásnak egy folyamatosan táguló kört kell lefednie. Az egyes hitekben/meggyőzésekben a rítusok is eltérő tartalommal jelennek meg és artikulálódnak a cselekvések szintjén.

Szándékoltan nem csupán vallásról és vallási helyekről/térről beszélünk, hiszen ebben az esetben csak egy nagyon korlátozó definíciót lehetne adni, amely egy sor jelenséget nem magyarázna meg. Álláspontunk szerint így megragadható a tér minőségi dimenziója, amely túlmutat a tér csupán geometriai entitásként való értelmezésén, előtérbe kerül a tér társadalmi rendeltetése, amely szimbólumrendszerekbe és társadalmi koordináta-rendszerekbe ágyazottan jelenik meg. A szakrális tér magából a konkrét helyből és a hozzá tartozó aktivitástérből áll. Az aktivitástér a szakrális tér vonzata/további kiterjedése, holdudvara. A szakrális tér elemei pedig jól meghatározható, érzékelhető objektumok, szimbólumok.

2. A SZAKRÁLIS TÉR TÍPUSAI

A hitek és meggyőzések térbeli mintázatainak megértéséhez a térbeli és környezeti aspektusok és ezek kölcsönhatásainak megértése elengedhetetlen. A fentieknek megfelelően beszélhetünk:

- a vallás ökológiai integrációjáról (vallásökológia),
- a tér szakralizációjáról,
- a vallás és a tér kölcsönhatásáról (BARTHA 1992).

A vallásökológia, a vallás és a környezet integrációjával foglalkozó terület megragadja és magyarázza azokat a jelenségeket, amelyek az egyes hitekben és meggyőzésekben kialakultak.

---

¹ Jelen tanulmányban publikált saját definíció

A szakrális tér főbb típusainak meghatározása több szempont szerint történhet. A munkadefinícióként választott fenti meghatározás a szakrális tér lényegére világít rá, „a szent megnyilvánulására” – ahogy Eliade is fogalmaz. Ezt a megállapítást alapul véve szakrálisnak tekinthető minden tér, ahol időlegesen vagy tartósan megnyilvánul a szent/szentség.

Tekintettel arra, hogy a jelenségek teológiai vonatkozásai nem tartoznak vizsgálódásaink homlokterébe, elsősorban az objektíven megragadható térelemekre támaszkodhatunk, amikor megpróbáljuk az egyes tértípusokat elkülöníteni. A tér szerveződésének számos olyan jelensége van, amelyek a néprajz és a vallásantropológia segítségével nélkül nem érthetők meg, így a szükséges mértékben ezeket az ismereteket is alkalmazni kell. A teológia számára Isten mindenhol, az egész teremtett világban megnyilvánul. „Benne élünk, mozgunk és vagyunk”, ahogy Szent Pál mondja,² a vallástudósok számára mégis nyilvánvaló, hogy a rítusokon keresztül, különleges helyeken más és más minőségű kapcsolatba lehet kerülni vele.

A használat szerint beszélhetünk alapvetően folyamatosan szakrális célra használt terekről és rendszeresen visszatérően szakrális célra szolgáló terekről, ebben a kategóriában vannak kizárólag profán karakterrel rendelkező terek is.

A folyamatos használatot mint elkülönítő tényezőt abban lehet megragadni, hogy ott a térben valami állandóság van, jelként folyamatosan emlékeztet az adott hely „szent” jellegére vallási szimbólumokon (keresztek, mózesi törvények táblája, relikviák, feliratok stb.) keresztül.

A közterület ideiglenesen teljesen szakrális jelleget ölthet, ha ezen szimbólumok, jelek időszakosan visszatérően megjelennek benne.

Ilyennek tekinthetők a körmenetek, a zarándoklatok, a virágszőnyeg, a Krisna-tudatú hívők évenként megrendezett Ratha Yatra fesztiválja a városban, a Szabadság hídon szabadtéri szentmise tartása³ A kérdés komplexitásának megvilágítása érdekében az alábbiakban egy a zsidó életből kiragadott példát ismertetnénk, amely rávilágít arra, hogy mennyire összetett egy adott térelem szakrális karakterének megítélése.

Az orthodox zsinagóghoz szorosan köthető és a budapesti Autonóm Orthodox Hitközség területén áll – a VII. kerületi Kazinczy utcában – egy hüpe, ahol a házasság, amely a zsidóságnál is szentség, megkötése történik, időszakosan szakrális célra használt térelemnek tekinthető. De ha a hüpe héber feliratos vasszerkezete alatt csak egy olvasó embert látunk, már nem tekinthető a hely szakrális térelemnek.

Ebben az esetben a szakrális karakter konjuktív feltétele, hogy a rabbi és a házasulandók az esküvő alkalmával ott a hüpe alatt megjelenjenek, legyenek szabad állapotúak, zsidók, legyen egy pohár, amelyet letakarnak egy fehér

² Szent Pál beszéde az Areopágozon.

³ Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya kezdeményezésére 2019. 07. 28-án.

kendővel, amire rálépnek és összetapossák. (Ennek vallási jelentése a Szentély pusztulása felett érzett bánat.) Ezzel az aktussal a hüpe alatt jön létre a házasság, és ezek a kellékek egyben érvényességi feltételei is a zsidó hagyományok szerinti tradicionális esküvőnek. A fenti példával szemléltetni kívántuk a szakrális tér problémakörének és definíciójának nehézségét. De tekinthetjük úgy is, hogy a zsinagóga és környezete *ab ovo* szakrális tér, aktuális cselekményektől függetlenül, s a profán kötet olvasása történik a szakrális térben. Véleményünk szerint értékelhető aktivitástérként is.

A szakrális terek használatában nagy szerepe van a tradícióknak minden vallási közösségben. Kialakulnak szokások a térhasználat módjaira vonatkozóan, meghatározzák, ki, mikor és hogyan használhatja/használja a teret.

Az *1. táblázat* egy kísérlet a szakrális tér tagolására felekezetek szerint. Feltételezésünk szerint a városi szakrális térről szóló diskurzusokban a fenti tagolás célszerű, hiszen jelen tanulmányból is látszik, hogy egy tartalmilag nem egységes térkategóriával van dolgunk. Az egyes kategóriákban a térelemek sajátosak, speciálisak összességük adja a szakrális tér egy-egy kategóriáját.

A városi térben megtalálható felekezeti térelemek, objektumok (kőkereszt, templom, kápolna, zsinagóga stb.) összessége adja a szakrális tér fizikai, építészeti vázát. A funkcionális felosztás esetén számolni kell azzal a jelenséggel amikor egy alapvetően profán teret (sportcsarnok, út, tér) használnak szakrális célből akár rendszeresen is.

1. táblázat: Felekezeti szakrális terek típusai

1. table. Confessional sacred spaces

Keresztény tér	Zsidó tér	Muszlim tér	Hindu tér	Budhista tér
orthodox	orthodox	sííta	Krisna-tudatúak (gaudīya vaiṣṇavizmus)	hinajána (kis út)
katolikus	neológ	szunnita	visnuizmus	mahájána (nagy út)
protestáns	status quo ante	szufizmus	sivaizmus	vadszrajána (gyémánt út)
püskösi keresztény	progresszív			
Jehova tanúi, mormonok etc.				

Forrás: saját szerkesztés

Ezeknek a tereknek a vizsgálata önmagában nem lehetséges, de a térhasználat szempontjából a városi szakrális térnek mégis egy markáns szegmensét képezik, különösen a rendszerváltozást követő időkben. A történelmi emlékhelyek kategorizálása szintén nehéz.

Sok olyan eset van, amikor pl. a holokauszt emlékhelyen az elhunytak lelki üdvéért a zsidó halotti imát, a kaddist imádkozzák. Ha ekkor jelen van 10 férfi, ez a minimális létszáma ugyanis a zsidó közösségi ima érvényességének, akkor egyértelműen szakrális célú használatról beszélhetünk. 2015 áprilisában indult útjára a Felház Mozgalom, az ország több pontján rendeztek felekezetektől független összejöveteleket, főként fiatalokat szólítva meg. A mozgalom leginkább a pütkösi keresztény gyülekezetekhez hasonló, bár nem tartozik egyetlen bejegyzett egyházhoz sem (BELLINGER 1993). A mozgalom számtalan eseményt hirdetett, volt alkalmuk egyetemi campuson és sportcsarnokban is fellépni (ELTE TTK Gömb Aula, MOM Sportközpont). Az alulról szerveződött közösség működését 2018-ban hirtelen beszüntették. Több hír volt az egyházzá szerveződés szándékáról is. Mint fentebb említettük, idén a Jézus Társaság a Szabihíd elnevezésű esemény kapcsán a szervezők felkérésének eleget téve katolikus szentmisét tartott a Szabadság hídon, amelyen rendkívül sokan jelentek meg. Ez volt az első alkalom, hogy Budapest városi terében és ráadásul hídon szentmisét tartottak. 2020-ban a világegyház egyik kimagasló eseménye lesz Budapesten az Eucharisztikus Világkongresszus, az erre való felkészülésre is figyelmeztette a jelenlévőket a miséző pap. A kongresszus olyan nagyszabású esemény lesz, amely 1933-ban volt utoljára Magyarországon.⁴ Ősi gyakorlatnak tekinthető a város, a település sűrűn lakott területeiről történő kivonulás abból a célból, hogy a gyakorlóknak/hívőknek a természeti környezet megteremtse azokat a feltételeket, amelyek hozzájárulnak a lelki életben való növekedésükhöz.

A munka világának átalakulása, a kevesebb szabadidő olyan atmoszférát teremt, hogy egyre inkább megjelenik az igény arra, hogy a jól definiálható távoli helyek mellett a hitek és meggyőződések a városon belül is „fogyaszthatóak/elérhetőek legyenek”. A városi térben számos olyan program van, amely az egyes felekezetek és hitek képviselőit célozza.

Budapesten is vannak olyan lelki oázisok, ahol a feltöltődés és lelki formálódás biztosított. Sokan járnak meditációkra, jógázni, ahol mantraéneklés is zajlik a testgyakorlást mellett. Elterjedtek a városban azok a spirituális terek, ahol a legkülönbélebb alternatív közösségek kínálnak programokat a városban megnyugvást keresők számára.

A klasszikusan városi életformát élő szerzetesek, mint a ferencesek, a városi térben több helyen jelen vannak, és állandó programokat biztosítanak. A Krisna-tudatú hívők számára Csillaghegyen egy folyamatosan látogatható többfunkciós

---

⁴ <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=776> (Letöltés ideje:2019. 08. 03.)

szakrális tér teremti meg a kereteket a legkülönbözőbb szolgálatok végzésére hétköznapokon is. A természeti környezet, a hatalmas kert sajátos atmoszférát teremt, alkalmas az emberi kapcsolatok ápolására és közös programokra is. A templom kertje közös a Bhaktivédanta Hittudományi Főiskolával.

A Szikla-tempomban szolgálatot teljesítő pálos rend szerzetesközössége a város felett, a Gellért-hegy különleges kápolnájában és rendházában várja a rohanó városból a betérőket. Egyre népszerűbbek a városon kívüli terek a város társadalma számára, az elvonulások vagy kivonulások nem minden esetben kötődnek egy jól definiálható lelkeséghez, vallási irányzathoz. Jó példa erre a ma már deszakralizált majki remeteség, ahol a kamalduli szerzetesek cellaházaiban lehet kikapcsolódni, itt lehetőség van csendcella igénybevételére is.⁵ Ennek ellenére különösen fontos szerepet kaptak azok a helyek, monostorok, kolostorok, jógatáborok, elvonulás-házak, lelkigyakorlatos helyszínek, amelyek a városon kívül vannak, és biztosítják a természeti környezet mellett a lelki szükségleteket is. A gyorsuló időben a lelki kikapcsolódás, a felekezeti vagy hitéleti turizmus kiemelt jelentőségre tesz szert.

2. táblázat: A szakrális tér funkcionális felosztása a használat gyakorisága szerint
2. table. Functional division of sacred places

Folyamatos szakrális célú használat zárt térben	<ul style="list-style-type: none"> • templomok • kápolnák • imaházak • gyülekezeti termek • zsinagógák • ashramok 	<ul style="list-style-type: none"> • rituális fürdő • kóser étterem • kóser bolt • kóser mészárszék 	
Folyamatos szakrális célú használat nyílt térben	<ul style="list-style-type: none"> • történelmi emlékhelyek • holokauszt emlékhelyek • keresztek • fülkék • halál helyei (utak mentén, más közterületeken) 		<ul style="list-style-type: none"> • temetők • „szimbolikus temetők” • a folyó mint temető
Időszakos szakrális célú használat	<ul style="list-style-type: none"> • közút • tér • gyalogút • más közterületek 	<ul style="list-style-type: none"> • sportcsarnok • hangár • közösségi ház 	<ul style="list-style-type: none"> • szabadtéri misézőhely • zarándokház • erdő • rét, tisztás

Forrás: saját szerkesztés

⁵ <http://www.majk.hu/> (Letöltés ideje: 2019. 07. 29.)

A táblázatban látható térelemek sok esetben túlfeszítik a korábbiakban megadott definíció kereteit. Ezek mind a szakrális tér részei? Igen, erre lehet ezt a választ adni, ha a szakrális térre úgy tekintünk, mint olyan entitásra, amely több térelem összességével adható meg. A *Gestalt* egyik híres definíciója ragadja meg a lényegét: „Az egész több, mint a részek pusztája összege” (*WERTHEIMER 1945*). Így egy-egy térelem az adott földrajzi terület, például Budapest szakrális terének a része, az egyes objektumok összessége alkotja a jól definiálható felekezeti tereket, így olyan halmazokat kapunk, amelyekkel a városi térben leírhatóak és vizsgálhatóak a szakrális terek, önmagukban és kapcsolatrendszerükben egyaránt.

3. SZAKRALITÁS A VIRTUÁLIS TÉRBEN

A kibertér sokoldalú és összetett. Ez a tértípus az információ és a kommunikáció koncepcionális tereként fogható fel, amely hardverekből, szoftverekből és az ezeket összekötő párhuzamos hálózatokból áll (*JAKOBI 2007*). A kibertér és a virtuális tér szóhasználata kapcsán a szakirodalomban is több vita bontakozott ki. „A két szó csak jelzős szerkezetben használatos. Az alapprobléma mindkettővel az, hogy a mai, még pontosan nem is ismert, világunkra alkalmazott ókori szavakról van szó. Lényegében mindenki úgy használja, ahogy akarja de azért már egyikét „beálltnak” látszó szóhasználat, például: virtual community, cyberculture” (*MÉSZÁROS 2003*).

Az internet térhódításával és később, a 2000-es évek elején a web2 megjelenésével a szakrális terek definiálása is új értelmezési kereteket kíván, az egyes szent helyek saját honlapjain kívül megjelentek a hitek és meggyőződések a Twitter, Facebook, Instagram közösségi felületeken is. A katolikus egyházban, a tudottan konzervatív értékeket és a latinitás újraélesztését szorgalmazó nézeteket valló XVI. Benedek pápasága idején az internet olyan platformot nyújtott, amelyet már csak a vallásukat rendszeresen gyakorlók folyamatos szekularizálódása miatt sem lehetett kihagyni. A pápa ezt írta első üzenetében:

„Kedves Barátaim! Épp most indítottam el a News.va-t. Áldott legyen Jézus Krisztus Urunk! Imáimmal és áldásaimmal, Benedictus XVI.” – XVI. Benedek így jelentette be az új vatikáni hírportál elindítását a Twitteren.⁶

A konkrét helyekről is gyakran megjelennek élő közvetítések. Korábban a miséket és a vallási összejöveteleket osztották meg, ma már webkamerán élő adásban folyamatosan megtekinthető egy-egy szakrális hely. A virtuális sétákkal bejárhatóak lettek a korábban elrejtett terek is, illetve sokszor előfordul, hogy

---

⁶Forrás: https://index.hu/tech/net/2011/06/28/a_papa_megirta_elso_uzenetet_a_twitteren/ (Letöltés ideje: 2019. 07. 21.)

egy-egy közösség utaló linkeket használva, hiperlink formájában egy földrajzilag eltérő területről is tudósít, ezzel kiemeli a közösséget a magyarországi kontextusból, és a hivatkozásokon keresztül egy sokkal tágabb értelmezési mezőt hoz létre, összeköti az itteni közösséget távoli követőkkel. A hozzászólási és megosztási lehetőségeket is biztosító felületeken az információ terjedése megsokszorozható, a magyarországi felekezetek többsége a Facebook- és Twitter-oldalakat aktívan használja a saját webhelyek mellett, a valós idejű információtovábbítás, az azonnali reakciók lehetősége tág teret nyújt a hívők és követők megtartásában és gyűjtésében, teret nyújt a vallásmarketing számára.

Az utóbbi időben az interneten megjelennek a halál egyéni és kollektív narratívái is. A *Gyertyaláng* oldalt több ezren használják mint virtuális emlékhelyet, több hasonló oldal is keletkezett, továbbá számos blog is foglalkozik a kérdéssel. A virtuális térben megtekinthetők a videómegosztókon keresztül korábbi temetések is, így nem szükséges minden esetben fizikálisan jelen lenni ezeken az eseményeken, a földrajzi távolság nem akadály.

4. KONFLIKTUSOK A TÉR SZAKRÁLIS CÉLÚ HASZNÁLATÁBAN

A szakrális célú térhasználattal kapcsolatos konfliktusok ritkán kerülnek előtérbe a köznapi diskurzusokban. A kutatás során azt vizsgáltuk, hogy a rendszerváltást követően az írott és elektronikus sajtóban milyen összefüggésben jelenik meg a térhasználat során valamely társadalmi csoporttal szemben kirekesztés vagy a használat korlátozása.

A konfliktusok egyik forrása lehet a vallásokra jellemző öltözékek használata, mint amilyen az indiai dhoti, a muszlim nők esetében az arcot és a test más részeit elfedő hidzsab, burka vagy nikáb. A katolikus/ortodox keresztény papok esetében a reverenda vagy a habitus – szerzetesi ruházat – viselése. Az ortodox zsidók egy jelentős része az ing alatt ciceszt visel, emlékezve Mózes törvényeire, illetve kaftánban vagy fehér ingben és fekete nadrágban jár. A vallásra utaló öltözékek viselése profán terekben a társas érintkezések során konfliktusok forrása lehet. Az attitűdök lehetnek pozitívak és egyben identitást erősítőek, pl. amikor valaki a saját vonatkoztatási csoportjához tartozóval találkozik megerősítheti, de megjelenhetnek rasszista, vagy antiszemita, de keresztényellenes komponensek is. Önmagában a papi vagy szerzetesi életformával kapcsolatos előítéletek is artikulálódhatnak a nyílt terekben. A ruha viselése önmagában nem számít abszolút értelemben a tér szakrális célú használatának, de mindenképpen arra referál, egyfajta sajátos „jele” a szakrális térnek. Azt jelzi, hogy a városban az adott közösség megtalálható, vagy átutazóban éppen jelen van. Egyes felekezetek öltözéke nem tér el markánsan a hétköznapi ruházkodástól, mégis vannak olyan külső jegyek, jellegadó sajátosságok, amelyek utalnak a közösséghez való tartozásra. A Krisztusban hívő nazarénusok közül kizárólag a nők viselnek egy horgolt fekete kendőt a fejükön,

a mormonok egy nevükkel ellátott kis táblát hordanak. Hozzájuk hasonló a Jehova tanúinak az öltözködése is, akik legtöbbször öltönyben-nyakkendőben állnak az információs állványuk előtt.

Az egyházak egy jelentős része térítő vallás, a Krisna-tudatú hívők közössége ún. *sankirtan* – utcai igehirdetés – formájában könyveket ad cserébe pénzadományokért, amelyekkel a rászorulókat segítik. A Jehova tanúi több csomóponton jelen vannak a városi térben, illetve kisebb közösségek, mint pl. a Zsidók Jézusért, gyakran tartanak igehirdetéseket forgalmasabb tereken. Itt a nem hívőkkel kapcsolatba tudnak lépni, ugyanakkor a térhasználat ellenérzéseket is kiválthat. A közjogi szabályozás nem korlátozza az egyházak ilyen jellegű tevékenységeit. A kettős kereszt és a hanukai gyertyatartó például a karácsonyi időszakban – ha a zsidó ünnep egybeesik a keresztény karácsonnyal – egyidőben szokott kint lenni pl. a Széll Kálmán téren.

A zsidóság, bár nem térítő vallás, de a Chabad Lubavics közösség kezdeményezésére évek óta hanuka gyertyagyújtást tart a város több pontján, amely nem szokott komolyabb konfliktusokat eredményezni.

ÖSSZEGZÉS

Az épített környezetben a rendszerváltozás után jelentős mértékű funkcióváltások történtek Budapest városi terében is, illetve a városi tér felekezeti célú használata új formákat öltött a fővárosban és vidéki városokban is. A hitbéli meggyőződéseknek az ideológiai cserével új terei lettek, az egyén belső világának kifejeződése új utakat kaphatott, ahol az épített környezet annyit jelent, mint a világban való berendezkedés, ahogy az ember megalkotja a saját világát, térbeli alakzatokban. Ez a világ többdimenziós, gazdag világ, amelyben a szellemi, lelki és testi komponensek együttesen vannak jelen (*SCHNELLER 2002*). A városi tér rendszerváltás utáni átalakulása egyfajta metamorfózist eredményezett, amely fizikai szinten is kifejeződhetett. Ebben az értelemben beszélhetünk a szakrális tér termeléséről, újratermeléséről is (*LEFEBVRE 1992*).

Budapest szakrális terére – ahogy a fentiekből is látszik – a sokféleség jellemző. Az egyes történelmi egyházak mellett a rendszerváltást megelőzően már készülőkben voltak közösségek, amelyek a lelkiismereti- és vallásszabadság gyakorlásának törvénybe iktatásával kibontakozhattak. Mára Budapest sokszínű város lett, ahol természetesen megmaradt a történelmi egyházak dominanciája, de egyre több új hit és meggyőződés jelenik meg a városi térben. A hívő közösségek között – elsősorban globális tendenciák következtében – kialakult egyfajta párbeszéd.

Az ökumené mozgalma tovább bővült a nem keresztény egyházak közötti interakciókkal, kerekasztal-beszélgetésekkel, és leginkább a megértésre, „*a legkisebb közös nevezőre*” törekszik (*NAGYPÁL 2009*) a pesti közéletben. Az

internet megjelenésével a szakrális tér helyet kapott a világhálón is, a legtöbb felekezeti közösség él a közösségi média lehetőségeivel, és jelen vannak a videomegosztókon is. A világháló biztosította intertextualitás, hiperlinkek lehetővé teszik a vallási ismeretek, tanítások könnyebb megoszthatóságát is, illetve a városi térben zajló eseményekre történő toborzás, az eseményekről való élő közvetítés is adott, így a szakrális tér „beköltözött” az otthonokba. Ennek előképe volt a valós idejű istentisztelet közvetítése – a katolikus egyház indokolt esetben a kötelező misehallgatásnak ezt a formáját is elfogadja.

Az internet hosszú távú tároló funkciója lehetővé teszi a már lezajlott eseményeken való „részvételt” is. Népszerű bizonyos felekezeti terek 360 fokban történő megszemlélése a neten keresztül, amikor „virtuális sétákat” tehetünk templomokban, zsinagógákban, egyházi műemlékek múzeumaiban stb.

Jelen tanulmányban arra törekedtünk, hogy ábrázoljuk, azt a sokféleséget amely jellemzi a posztszocialista város szakrális terét. Új funkciók, új hitek jelentek meg a városban, a térhasználat új formáit tette lehetővé a megújult jogszabályi környezet. A globális hatások következtében az internet elterjedésével a hitek és meggyőződések könnyebben utat találtak maguknak Magyarország felé is. A város szakrális narratívája átformálódott, újjá alakult amelyben nagy szerepe volt az új vallási irányzatoknak is. A nemhelyek megjelenésével párhuzamosan az identitásképző terek száma is nőtt, illetve funkcióváltás következtében visszakapta szakrális funkcióját számos épület a fővárosban és az ország más városaiban is. A nemhelyek amelyek nem rendelkeznek a történelmi múlttal, nem hoznak létre referenciális kapcsolatokat más terekkel (AUGÉ 1995) az utóbbi évtizedekben hazánkban is megszaporodtak.

A világháló ma már több szinten hat a szakrális célú térhasználatra. A virtuális és a fizikai tér kölcsönhatása nyilvánvaló, megragadható és jól leírható. Jelen munkámmal arra tettem kísérletet, hogy felvázoljam a városi szakrális tér főbb összetevőit, és megpróbáljak egy elfogadható definíciót találni a tér szakrális célú használatára.

IRODALOM

- AUGÉ, M. (1995): *Non-places. An Introduction to Supermodernity* Verso Publisher, London-New York.
- BARTHA E. (1992): *Vallásökológia*. Ethnica Kiadó, Debrecen.
- BELLINGER, G. J. (1993): *Nagy valláskalauz*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BISZTRAI M. (2007): *Muszlimok karácsonykor*. In: Papp R. – A. Gergely A. (szerk.): *A szakralitás arcai. Vallási kisebbségek, kisebbségi vallások*. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest.
- CSAPÓ T. – LENNER T. (2015): *Budapest településmorfológiája*. Savaria University Press, Szombathely.

- ELIADE, M.** (2014): A szent és profán. Helikon Kiadó, Budapest.
- ENYEDI GY.** (2012): Városi világ. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GÖRFÖL T. – MÁTÉ T. A.** (szerk) (2009): Világvallások. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HUNTINGTON, S. P.** (2018): A civilizációk összecsapása, az új világrend kialakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- IZSÁK É.** (2003): A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői. Napvilág Kiadó, Budapest.
- JAKOBI Á.** (2007): Az információs társadalom térbelisége. Regionális Tudományi Tanulmányok 13. ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Budapest.
- KEMÉNYFI R.** (2004): Földrajzi szemlélet a néprajztudományban. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- LEFEBVRE H.** (1992): Production of Space. Wiley Publisher, Hoboken.
- MÉSZÁROS R.** (2003): Kibertér. A földrajzi tudás új dimenziói. Hispánia Kiadó, Szeged.
- NAGYPÁL SZ.** (2009): Az ökumenikus és vallásközi párbeszéd útja. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- NEMES NAGY J.** (2009): Terek, helyek, régiók: A regionális tudomány alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SCHNELLER I.** (2002): Az építészeti tér minőségi dimenziói. Librarius Kiadó, Budapest.
- WERTHEIMER, M.** (1945): Productive Thinking. Greenwood Press, Westport.